

MINYA KÁROLY

Változások a helyesírási szabályzatban ***A magyar helyesírás szabályainak 12. kiadása***

A *helyesírás* görögül *ortográfia*, a magyar megfelelője kezdetben az *igazán* írásnak *tudománya* szó szerkezet volt, majd a nyelvújítás korában Révai Miklós alkotta meg a *helyesírás* kifejezést.

A helyesírás nem jogszabály, a használata senkire sem kötelező, voltaképpen az Akadémia ajánlása azok számára, akik magyar nyelvű szöveget írnak – főként a nyilvánosság számára. Ugyanakkor a szabályzatot széles körben normaként fogadják el, presztízs értékű, összetársadalmi elfogadottságú. Másodlagos szankcionálás alapja az iskolában van (például az érettségi dolgozatban), ugyanakkor elengedhetetlen a figyelembevétele az igényes könyvkiadásban, sőt adott esetben a bíróságokon hivatkozási alapul szolgál. Érdekességként még megemlíthetjük, hogy az interneten vitába kerülő személyek között a legerőteljesebb sértések közé tartozik a másik helyesírásának a leminősítése.

Régi téves közhely, hogy a magyar helyesírás állandóan változik, tehát megtanulhatatlan. Az első helyesírási szabályzat 1832-ben jelent meg *A' magyar helyesírás és szóragasztás' főbb szabályai* címmel. Rögtön észrevehető, hogy abban az időben a szakszókincs még hiányos volt, a *szóragasztás* a toldalékolást és a szóösszetételt jelentette. Sajnos a két világháború között az Akadémia elkövette azt a hibát, hogy a szabályzatot lenyomatról lenyomatra (évenként) módosította, és elbizonytalanította a közönséget. Sőt a 1900-as évek elején ketté is szakadt a helyesírás, mivel két helyesírás volt érvényben, egy iskolai és egy akadémiai, és csak 1922-ben vált egységessé. 1984-ben a 11. kiadással helyesírásunk átlépett a reformhajlandóságú helyesírások közül a hagyományőrző helyesírások közé. Azonban nem teljesen hagyományőrző, így például az angol helyesíráshoz képest a nyelvkövető írásgyakorlatok egyike a magyar.

Nézzünk néhány konkrét változást a 20. századból!

1901-ben változott a *higgyen*-ről a *higgyen* szóalakra; 1922-ben megszűnt a *cz* használata a köznevekben, például a *czicza* helyett már a *cica* alak lett a helyes; 1954-ben bevezették a *dz* alaktani kettőzését, tehát nem az *edzzük*, hanem az *edzdzük* írásmód vált helyessé. Az 1984-es szabályzatból csupán egyetlen módosítást emelek ki. A szabályzat 10. kiadásában (amely 1954-től 1984-ig volt érvényben)

igen szubjektív értelmezésre adott okot az anyagnévi kifejezésekre vonatkozó szabály. A 169. pont ekképp fogalmazott: Ha a főnév tulajdonságjelzője szintén főnév, az alkalmi és a hosszabb kapcsolatban a főnévi jelzőt különírjuk: *alumínium edény, keramit burkolat, nylon (sic!) harisnya* stb. – Egybeírjuk azonban a jelzett főnévvel a főnévi tulajdonságjelzőt akkor, ha a kapcsolat rövidebb és megszokottabb: *aranygyűrű, fakard* stb. Tehát a megkülönböztetés alapja az „alkalmi és hosszabb”, valamint a „rövidebb és megszokottabb”. Igen ám, de kinek mi hosszú, illetve megszokottabb! Viccesen úgy fogalmazhatunk, hogy egy aggregénynak az alumíniumedény szokványos eszköz, hiszen feleség híján maga sertepertél a konyhában, az aranygyűrű pedig főleg ha karika, teljesen idegen számára. Nem csoda, hogy a 11. kiadásban egyértelműsítették ezt a szabálypontot. Az anyagnévi jelzőt, ha egyszerű szó, egybeírjuk a nem összetett főnevekkel: *alumíniumedény, bőrcipő, üveg pohár* stb. – Ha azonban az anyagnévi jelzős kapcsolatnak valamelyik vagy mindkét tagja összetett szó, az anyagneveket különírjuk jelzett szavától: *arany karikagyűrű, papír zsebkendő, műanyag ablak* stb.

A helyesírástudás szinteződése igen fontos, ha valaki arra a kérdésre akar választ kapni, hogy mennyire kell ismernie a szabályokat. Három fokozatot különböztethetünk meg. Az első az általános és középiskolai oktatás során elsajátított ismereteké, a második a magyartanároké, szerkesztőké, lektoroké és a korrektoroké, a harmadik pedig a szakmai helyesírás ismerőié, például a földrajzi nevek írását a topográfusoknak kell a legjobban ismerniük.

Mi okozza a legnagyobb gondot a helyesírásban?

Elsősorban az egybe- és különírás, különösen két főnév egybe- vagy különírása. Itt kell megemlíteni, hogy a Google egyáltalán nem alkalmas a helyesírásunk ellenőrzésére. Például a *sífelszerelésbolt* egybeírandó (jelöletlen birtokos jelzős összetétel), ez az interneten egybeírva egyetlen egyszer sincs, különírva pedig 158 alkalommal. Ha az internetes keresőket használjuk, legfeljebb egy-egy idegen szó fonetikus átírásáról tájékozódhatunk. Például a *selfie* angol helyesírással 479.000-szer, a *szelfi* 197.000-szer szerepel. A legnagyobb gondot a mozgószáály okozza, azonban létjogosultságát csak két példával kívánom szemléltetni. Nem ugyanaz a *mérges gombaszakértő*, mint a *mérgesgomba-szakértő*, és nem ugyanaz az *ortopéd cipőkészítő*, mint a *ortopédcipő-készítő*. Azonban ennek az ismerete csupán a második szint tudásanyagához tartozik. A kételemű földrajzi nevek helyesírása is igen nagy fejtörést okozhat, ezért semmiképpen nem kell, hogy szerepeljen a közoktatásban például a *Csörnőc-Herpenyő vízfolyás* vagy a *Szandaváralja-patak* tulajdonnév.

Tüzes reformerek mindig akadnak, ha a helyesírásról van szó, és gyakran „bombázzák” az Akadémiát a javaslataikkal. Például az *ly* eltörlését szokták említeni, mondván, hogy egy igen kis szóanyag helyesírásának a megtanításába kell igen nagy energiát befektetni. Hangay Zoltán tanulmánya szerint a Magyar

nyelv értelmező szótárában 2061 *j*-vel és 871 *ly*-nal írandó kifejezés található. Ez a szótárban található összes kifejezés 5 %-a.¹ Ugyanakkor az ellenzők érvelései között szokott szerepelni az is, hogy kopott már ki hangunk, például a zárt *ë*, és ezzel együtt a betű is eltűnt. Ugyanígy kellene az *ly* esetében is eljárni, mivel az *ly* ejtése, ami az *lj* hangkapcsolatnak felel meg, mára kikopott, és úgy ejtjük, ahogy a *j*-t. Mindennek ellenére mind a szakemberek, mind a nagyközönség hagyományörző, és legalább 80 %-uk meg kívánja tartani az *ly*-t a magyar betűk sorában. Az új szabályzatot megalkotó bizottság a helyesírás állandósága mellett tört lándzsát, véleménye szerint a kikristályosodott írásgyakorlat lényegének fenntartása napjainkban sokkal fontosabb társadalmi érdeké vált, mint bármikor ezelőtt. Írásrendszerünk nagyobb mérvű átalakítása ezért nem látszott észszerűnek. Ezért sem lehetséges az *ly* feladása és *j*-vel való (hangtanilag egyébként indokolt) helyettesítése.

A helyesírás mindig pezsgő vitákat vált ki mind a szakmai körökben, mind az írástudók és -használók körében. Ezt bizonyítja, hogy a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodához érkező kérdések 70-80 %-a.

Azt szokták mondani, hogy a helyesírást egy emberöltő után célszerű felülvizsgálni, és ahol szükséges, módosítani. A 30 év után jelent meg a 11. kiadás és 31 év múlva a 12. „A szabályzat nem lehet örök, nem maradhat változatlan, hiszen folyton változik maga a nyelv és részben a nyelvről való felfogásunk is. Ezért időről időre szükség van a mindenkori szabályzat módosítására, a nyelv változásaihoz való hozzáigazítására. Természetesen nem minden áron, de amikor és ahol valóban célszerű, sőt szükséges, akkor és ott igen. Fontos ugyanis, hogy egy nemzetnek, egy nyelv- és népközösségnek legyen szilárd alapokon nyugvó, a hagyományt, de a nyelvben végbemenő, illetve az utóbbi két-három évtizedben végbement változásokat, valamint a jelen írásgyakorlatot egyaránt figyelembe vevő szabályzata. Úgy tűnik, hogy húsz-harminc évenként – lényegében azt mondhatjuk: emberöltőnként – szükség van erre. Negyedszázad egy nyelv életében nem nagy idő, de ahhoz már több mint elegendő, hogy bizonyos helyesírási változtatásokat indokoltá, szükségessé tegyen. A Magyar Nyelvi Bizottság 2003-ban úgy látta, hogy elérkezett az az idő, amikor már nem elég csupán a szóanyagot módosítani, bizonyos szavakat elhagyva, másokat bevéve, ismét másokat – de ezek közül minél kevesebbet – eddigi írásának megváltoztatásával módosítani, hanem szükséges a szabályzatot tüzetesen átvizsgálni, a szabályzati pontokat bizonyos mértékben átalakítani, s a szabályzatot néhány új ponttal bővíteni”.² Ezért a Magyar Nyelvi Bizottság 2003 novemberében határozatot fogadott el arról, hogy megkezdje *A magyar helyesírás szabályai* című aka-

¹ Hangay Zoltán: Valóban súlyos probléma-e a magyar helyesírásban a *j* hangú szóállománynak a két betűje. In: O. Bozsik Gabriella–V. Raisz Rózsa–Zimányi Árpád (szerk.): Helyesírási kultúránk fejlesztéséért. Eger, 1996. 48.

² Keszler Borbála: A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról. Kézirat. 2015. 4.

démiai helyesírási szabályzat 12. kiadásának az előkészítő munkálatait. A munka több mint tíz évig tartott, azonban ezt természetesnek kell tekintenünk.

Most pedig nézzük a változásokat! A szabályzati rész változásai a következő pontokban adhatók meg:

- Nyilvánvaló hibák kijavítása
- A szöveg pontosítása
- A *sok, kevés* helyett listák adása
- Egyes részek átszerkesztése
- Korábban szabályozott kérdések kivétele a szabályozás alól
- Bizonyos szabályok enyhítése, fakultatívvá tétele
- Szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok
- Szabályváltozás

Az utolsó négy pontot érdemes részletezni, ezek alapján ismerhetők meg elősorban a változások.

Korábban szabályozott kérdések kivétele a szabályozás alól:

Az asszonynevek írásáról szóló rész.

A géptípusok stb. betű- vagy szó- és számjelzésének kapcsolásáról szóló rész.

A postai címzésre vonatkozó szabálypont.

Bizonyos szabályok enyhítése, fakultatívvá tétele

Az ingadozó kiejtésű *h* végű szavak ragos alakjait kétféleképpen is lehet írni (pl. *dűhvel* ~ *dűhhel*, *méhvé* ~ *méhhé*).

Bizonyos közszavak nagybetűvel kezdhetők hivatalos iratokban (pl. *Alperes*, *Eladó*, *Szerző*).

Nem írja elő a szabályzat a kötelező kisbetűs írást a következő esetekben:

- az intézmények kisebb egységei megnevezésének írásában (pl. *műszaki osztály* v. *Műszaki Osztály*);
- a rendezvények programok nevének írásában (pl. *mátészalkai fényes napok* v. *Mátészalkai Fényes Napok*).

Az *elseje*, *elsején* stb. szóalakok számjegyes írásakor nem kötelező a *j*-t kiírni (pl. *1-én* ~ *1-jén*, *1-i* ~ *1-ji* ~ *1-jei*).

A számjegyekkel írt óra és perc közé kettőspontot is lehet tenni a korábban megengedett ponton kívül (pl. *10.35* ~ *10:35*)

Szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok

A betűrendbe soroláskor, ha csak kis- és nagybetű vonatkozásában van különbség két egység között, a kis kezdőbetűs megelőzi a nagy kezdőbetűs tételt (pl. *vas*, *Vas*).

A szótagszámláláskor a képző – az *-i* kivételével – beleszámít a szótagszámba (pl. eddig: *gépjármű-vezetői*, most: *gépjárművezetői*).

A mozik, vendéglők eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, lakóparkok, szállodák, panziók, termek stb. neve lehet intézménynév is, pl: *Corvin Budapest Filmplóta*, *Platán Panzió*, *Derkovits Terem* stb.

A kötőjellel kapcsolt összetett szó összetételi taggá válásakor kötőjelet használunk (pl. *Oscar-díj-átadás, C-vitamin-adagolás, sakk-készlet-gyűjtemény*).

Ha egy eredetileg kötőjellel kapcsolt földrajzi köznévi utótagot tartalmazó földrajzi név közterület nevébe kerül, a kötőjeles írásmódot egybeírás váltja fel (pl. *Csörsz-árok – Csörszárok utca*).

A tárgynevek közé tartoznak a nemzeti ereklyék, a járművek, a fegyverek, a hangszerek, a híres drágakövek stb. nevei (pl. *Kalasznyikov, Szent Jobb, Titanic, Apollo, Kövér Berta*).

Szabályváltozás

A tulajdonnevek toldalékolásakor egységesen nem érvényesül az egyszerűsítés, a korábban az egyszerűsítés alá tartozó magyar utónevek körében (pl. *Bernadettel → Bernadett-tel*), illetve a korábban nem szabályozott esetekben sem (pl. *Blikk-kel, Szerelmes szonett-tel*).

A „képzőszerű utótag” kategóriájának megszüntetése: a korábban idetartozók közül a *-beli-t* képzőnek, az összes többi (-*fajta, -féle, -nemű, -rét, -rétű, -szerű* stb.) szabályos utóagnak tartjuk, ennek folytán nem egyszerűsítünk (pl. *viasszerű → viasszerű, ésszerű → észszerű*).

Szemelvény a megváltozott helyesírású szavakból

árboc	spray v. spré v. szpré
BÚÉK	standard v. sztenderd
búra	státus v. státusz
e-mail v. ímél	szabadvers
e-mail-cím v. ímélcím	kémiaszakkör
feketedoboz	szó végi
internet	tajszám
lágytozás	tenyérbemászó (= pimasz, ellenszenves)
nyitvatartás (= üzemidő)	valószínűségszámítás
osztályozóértekezlet	vegyesúszás (sportág)
paralimpia	vendéglátóipari
PIN-kód	zsoldoshadsereg

Zárógondolat: mindenki annyit tanuljon meg a helyesírásból, amennyire szüksége van, amennyit elvárnak tőle.¹

¹ További felhasznált szakirodalom: A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 2015.; Szathmári István: A magyar helyesírás alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995.